

RUBÂÎ-MÜSTEZÂD ŞEKLİNDE YAZILMIŞ ARAPÇA BİR MANZUM FETVÂ

Muhittin ELİAÇIK*

Özet

Fetvâ kelimesi yiğit, genç, kavî anlamındaki fetâ kökünden gelip sorulan güç bir meselenin hükmünün şeyhülislâm veya müftüce kaynaklarından araştırılıp cevaplandırılması işlemi anlatır. Bu kelimenin fikhî anlamı, zor bir meselenin güçlü bir cevapla çözülmüş olması sebebiyle oluşmuştur. Fetvâ işi, ciddi bir mesai gerektirdiğinden fetvâyı veren şeyhülislâm veya müftü hakkında ‘müskil-güşâ, hallâl-ı müskilât’ gibi sıfatlar kullanılmıştır. Fetvâ kitapları çeşitli hususlarda çok ciddi bilgi ve belgeler içeren kaynaklardır. Beş asırlık uzun bir zaman zarfında 129 şeyhülislâmın görev yaptığı Osmanlı’da verilen fetvâlar fikhî olduğu kadar edebî yönden de zengin bir malzeme ortaya koymuştur. Bugün elimizde 22 adet fetvâ mecmuası bulunup bunlar dil ve edebiyat çalışmalarını da yakından ilgilendirmektedir. Bu mecmualarda öncelikle hukukî konular yer almakla birlikte dil ve edebî yönden de önemli bir birikim bulunup, bazı kitaplarda yer alan manzum fetvâlar bu birikimin en önemli ayağını oluşturmaktadır. Şu ana kadar tespit ettiğimiz 30 manzum fetvânın büyük kısmı Türkçe olup bunların arasında birkaç tane de Arapça ve Farsça fetvâ vardır. Bunlar da şekil ve muhtevaca farklı olmalarınca dikkati çekmektedir. Bunlardan nazım şekli rubâî-müstezad olup, konusu da oldukça garip olan Arapça bir manzum fetvâ bu makalenin konusu olmuştur. Bu makalede bu fetvâ çeşitli yönlerden incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: *Fetvâ, manzum Fetvâ, Arapça, rubâî- müstezad.*

A Poetic Arabic Fatwa Which Was Written Rubai-Mustezad

* Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Abstract

Fatwa word, comes from the root fetai in the brave, young, strong sense. Fatwa, is process of giving of provision of a difficult issue by the Sheikh al-Islam or mufti investigated from sources. Meaning of the fiqh of this word, the explained was due to a strong answer to a difficult issue. Because fatwa process is a difficult job for sheikh al-Islam or mufti “müşkil-güşâ, hallâl-ı müşkilât (solve challenges)” expressions was used. Fatwa books on various subjects are so serious sources containing information and documents sensitive and critical. 129 sheikh al-Islam did mission over a period of five centuries in Ottoman Empire and they give fatwas both jurisprudential and literary aspects has composed a rich treasure. Today available has 22 fatwa book; these books is concerns closely with language and literature studies. Although in these books is firstly legal issues; also has a significant accumulation language and literary aspects. Located in some of the books poetic fatwas constitute the most important part of this experience. So far, we have identified 30 poetic fatwa the majority is Turkish; among them there are a few Arabic and Persian fatwa. They also arranged in a strange way in terms of form and content. The subject of this article is an Arabic verse fatwa which is form rubai-mustezad, content very strange. In this article, this fatwa are studied in various ways.

Key words: *Fatwa, poetic fatwa, Arabic, rubai-mustezad.*

Giriŝ

Yiğit, genç, kavî anlamındaki fetâ kökünden gelen fetvâ kelimesi, bir meseleyi çözüp hükmünü açıklayan güçlü cevap anlamındadır. Çoğulu fetâvâ/fetâvî olup, bir fakîhin sorulan bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği fikhî cevaptır. Fikhî bir meselenin hükmünü fetvâyâ yetkili kişilerden sormaya istiftâ, fetvâyı isteyene müsteftî, böyle bir meselenin hükmünü cevaplamaya iftâ, fetvâyı verene de müftî denir (Atar, 1995:487). İslâm devletlerinde fetvâ çok önemli bir kurum olup mühim işlere müftülere danışılarak girilmiştir. Dört Halife döneminin başlarında kadılık ve müftülük valilerde toplanmış, daha sonra fetvâ ve kazâ birbirinden ayrılmış, Emevî halifesi Ömer bin Abdülaziz zamanında ise iftâ teşkilatı resmen kurulmuştur (Atar,1991:122-126). Memlûkler döneminde müftüler devlet yönetiminde etkin biçimde yer almışlardır (Uzunçarşılı, 1984:387). Aynı şekilde Osmanlı Devleti’nde de savaş, barış, ıslahat, halifenin hal’i, eşkıyalık yapanların katli vb. olaylar fetvâ konusu olmuş ve çıkarılan örfî kanunnâmelerde şeyhülislâmın fetvâsı istenmiş; özel hukuku ilgilendiren fetvâlar kişilerin, kamu hukukunu ilgilendiren fetvâlar ise idarecilerin isteği üzerine verilmiştir (Atar, 1995:490). Ulema sınıfındaki hiyerarşide şeyhülislâm 16.yüzyılın

sonlarında en üstte yer almış, önceleri veziriazamlarca yapılan yüksek rütbeli müderris ve kadı atamaları ve bütün müftü teşkilâtının idaresi 1574 yılından itibaren şeyhülislâmlarca yapılmış ve böylece taşralarda bulunan tüm müftülükler şeyhülislâmîliğin bir taşra teşkilâtı olarak hizmet görmüşler, özel kanunlardaki fetvâ istekleri İstanbul'da şeyhülislâm, kazalarda ise müftülerce gerçekleştirilmiştir (MTM, 1331: 538-539; Uzunçarşılı, 1988:179; İpşirli, 1994:270; Yakut, 2003:36). *Fetvâ/Fetâvâ, Vâkıât, Hızâne, Mesâil, Es'ile-Ecvibe, Nevâzil, Müntahab, Hulâsa, Mecmûa* gibi adlar taşıyan fetvâ derlemeleri genellikle fıkıh kitaplarının sistematiğine göre düzenlenmiş ve cevaplar çoğunlukla Hanefî mezhebine göre verilmiştir. Fetvâ mecmuaları mesele-cevap şeklinde düzenlenmiş, meselelere “olur, olmaz, câizdir” gibi kısa cevaplar verilmiş, kaynak belirtilmiş, bazı mecmuaların kenarlarına sonradan fetvâlar eklenmiştir. Çoğunluğu 17-18. yüzyıllara ait olan Osmanlı fetvâ kitaplarında *vakıf, nikâh, talâk, bey' ü şirâ* bapları en çok mesele sorulan konular olmuş, en çok derlemeler Ebusuûd Efendi'ye ait bulunmuştur. Osmanlı'da kadılar kaynak olarak en çok Ebussuûd, Müeyyedzade Abdurrahman, Sa'dî Çelebi, Zekeriyazâde Yahya, Balizâde Mustafa, Çatalcalı Ali, Seyyid Feyzullah, Menteşizade Abdurrahim, Yenişehirli Abdullah ve Dürriyade Mehmed Efendilerin fetvâlarına başvurmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde 129 şeyhülislâm atamasının yapıldığı beş asırlık meşihat döneminde en uzun süreli görevi 30 yıla Ebussuud Efendi yapmıştır. Osmanlı'da bir husus hakkında fetva alınmak istendiğinde fetva emini dairesine başvurulur, fetva emini kâtibi de suali mesele adı altında özel terimlerle yazar; erkekler için Zeyd, Amr, Bekir, Halid; kadınlar için de Hind, Zeyneb, Hatice, Ümmü Gülsüm gibi hayalî isimler kullanılır, fetvâların altlarında şeyhülislâmların imzaları bulunurdu.

Manzum Fetvâ

Gerek İslâm dünyasında, gerekse Osmanlı'da nazımla anlatım bir gelenek hâline gelmiş ve bu durum fetvâlara da aksetmiştir. Osmanlı'da genellikle şairliği ile öne çıkmış bazı şeyhülislâmlar kendilerine nazmen sorulan meselelere nazmen cevap vermişlerdir. Bu gelenek daha ziyade 16. yüzyılda Ebussuûd Efendi'nin fetvâları ile başlamış¹ ve buna diğer

¹ Ebussuud Efendi ile Kanuni arasındaki bir karınca fetvâsı meşhurdur. Kanuni Sultan Süleyman bir gün sarayın hasbahçesinde gezerken taze ayva ağacını karıncaların sardığını görüp karıncaların katli için fetvâ istemiş ve bunu Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'ye: *Dırahta*

şeyhülislamların da katılmasıyla uygulama yaygınlaşmıştır. Herhangi bir sanat endişesinin güdülmediği manzum fetvâlarda aruzun *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün; fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün* gibi kısa kalıpları ve daha çok kıt'a ve mesnevi nazım şekilleri kullanılmıştır. Şu ana kadar tarafımızca otuz adet manzum fetvâ tespit edilmiş olup bunlar Şeyhülislâm Ebussuûd, Hoca Sadeddîn, Muhammed bin Sadeddîn, Bostânzâde Muhammed, Muhammed Bahâî, Ebû Saîd Muhammed ve Yenişehirli Abdullah Efendilere aittir. Kadılık yapmış Seyyid Mehmed Rıza'ya ait de üç manzum fetvâ olup, imzası bulunmayan fetvâlar da vardır. Manzum fetvâlarda beyit sayıları genellikle 3-6 beyit olsa da, 20 beyte çıkanları da vardır. Bu fetvâlarda: *gasp, vasiyet, katl, mal taksimi, talak, erkeğe ipek giymenin hükmü, köle alım satımı, sulh davasında vekâlet, meraya harman yapmanın hükmü, zengin bir imamın dilenmesinin hükmü, vasînin verdiği sözden dönmesi, cenîn düşürme, sefere asker göndermemenin hükmü, kahvenin hükmü, köle alımında vekalet, ücretle imâmetin hükmü, ölen Zeyd'den olan iki ayrı çocuğun miras taksimi, kâybolanın miras taksimi, zimmî Zeyd'in ümmülveledinin Müslüman olması durumu, cariyeye verilen talakın hükmü* gibi konular işlenmiştir. Manzum fetvâların soru kısımlarında şeyhülislâmlar için: *sadeççe-i kevn, hudâvend-i 'akl-ı küll-fitrat, yegâne-i dehr, hâtemü'l-müctehidîn, ukde-güşâ-yı işkâl, kalem-perdâz-ı hikem-sâz-ı dîn, zevât-ârâ-yı hükm-i Kirdigâr, müfti-i zamâne vü hallâl-ı müşkilât, müfti-i hak-gûy u hakâyık-iz'ân, re'îs-i mecâmi'-i 'ulemâ, ser-efrâz-ı fuzalâ vü zümre-i 'ulemâ, re'îs-i eimme-i 'ulemâ, müfti-i müşkil-i savâb u hatâ, kâ'id-i rekb-i cümle-i fuzalâ, ukde-güşây-ı müşkil-i nâs, miftâh-ı fuzûl u kenz-i ecnâs* gibi övücü sıfatlar kullanılmıştır. Manzum fetvâlar edebî sanatlarca fakir olsa da, şair müftülerce kaleme alındıklarından ustaca ürünü beyitler de görülmektedir. Mesela Hoca Sadeddin Efendi'nin *Cerr-i mûsâ olur harâm-ı kabîh - Cezm ider ref' ü nasbı cerr-i sarîh* şeklindeki cevabında tevriye ve istihdam sanatları kullanılmıştır. Manzum fetvâlar genellikle kıt'a nazım şekli ile yazılmış, az da olsa mesnevi ve nazım kullanılmıştır. Ancak, rubâî ve onun da rubâî-müstezad gibi, Türk edebiyatında çok az örneği bulunan bir şeklin kullanılmış olması sürpriz olmuştur. Aşağıda tanıtılacak fetvâ da böyle olup, ayrıca konuşunca da ekstrem bir karakter taşımaktadır.

ger ziyân itse karınca - Günâhî var mıdır anı karınca şeklinde nazmen sormuş, o da: *Yarın Hakkun huzûrına varınca - Süleymandan hakın alır karınca* diye nazmen cevap vermiştir.

Rubâî ve müstezâd nazım şekli

Rubâî, Divan edebiyatında aruzun hezec bahrinden 24 özel kalıpla yazılan tek bendden oluşan bir nazım şeklidir. Müstezâd ise, ziyadeli demek olup, her mısra veya beytin sonunda aynı veznin kısaltılmış cüz'ü bulunan manzumedir. Arapça'da "artmış, ziyadeleşmiş" anlamına gelen müstezâd kelimesi edebiyat terimi olarak bir uzun, bir kısa mısralar halinde yazılan nazım şeklidir. Divan edebiyatında en çok gazel tarzında görülmekle birlikte rubâî, kıta, kaside, beyit ve mesnevi şeklinde de müstezadlar yazılmıştır. Ziyadeleri veya uzun mısraları tekrarlanan müstezadlara *mütekerrir müstezad*, ziyade mısraı kendinden sonra gelen mısraın başında tekrarlanan müstezadlara *müdevver müstezad*, ziyade mısraı uzun mısradan önce gelen müstezadlara *mutarraf müstezad*, ziyadeleri çift olan müstezadlara *çifte müstezad* adı verilir.² Gazel şeklindeki müstezadların kafiyeye düzeni genellikle: *AaAa BbAa CcAa; AaAa BxAa CxAa; AbAb CcAb DdAb; AbAb CxAb DxAb* olmuştur. Ayrıca mütekerrir, çifte, rubâî, kıta, musammat, mesnevi müstezadlar 38 farklı kafiyeye örgüsü ile yazılabilmektedir. Müstezadların asıl vezni *mef'ûlü mefâilü mefâilü feûlün* kalıbı olup bu kalıpta ziyade mısralar *mef'ûlü feûlün* cüzüyle yazılmıştır. Az miktarda da olsa diğer aruz kalıplarıyla beraber ziyade mısralar da hesaba katılarak müstezadlarda 24 kalıp kullanıldığı belirlenmiştir. Arap şiirinde *müveşşah* denilen bir şekilden örnek alınarak İran edebiyatında yazılmaya başlanan müstezad oradan Türk edebiyatına geçmiştir. Türk edebiyatında tespit edilen ilk müstezad 14. yüzyıl şairi Nesîmî'ye ait olup ayrıca Şeyhî ve Ali Şîr Nevâî de öne çıkan şairlerdir (Kılıç, 2006:148-149). Tek beyitle 124 beyit arasında yazılabilmek olan müstezadların büyük kısmı 5 beyitli olmuş, bunu 7, 6, 4 beyitli müstezadlar izlemiştir. Hâkim Mehmed Efendi'nin mirâciyyesi 124 beyitle bilinen en uzun müstezad olmuş, 99 beyitle İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh'un tercî-i bend-müstezadı onu izlemiştir (Erdoğan, 2009:1191).

Rubâî-müstezâd şeklinde yazılmış Arapça bir manzum fetvâ

Altında kime ait olduğunu gösteren bir imza bulunmayan rubâî-müstezad nazım şekliyle yazılmış bu Arapça manzum fetvâ, oruçla ilgilidir. Hem şekil, hem de konu bakımından ekstrem bir karakter taşımakta olup, bu da özel biçimde düzenlendiğini göstermektedir. Metni, Türkçesi ve tahlili

² Uzun mısraları 4 mefâilün, kısa mısraları 2 mefâilün kalıbıyla yazılan müstezadlara da müstezâd-ı sūdâsiye denilmiştir.

aşağıda verilen bu fetvâ, manzum fetvâlar içinde şekil ve muhtevaca farklı ve ayrı bir yerde durmaktadır:

El-fetvâ³

Hâzâ Ramazân ve küllünâ nahşâhu

Min ecli sıyâm

Mâ kavlüke yâ fakîhu fî-fetvâhu

'Accil bi-keîâm

Men bâte mu'ânikan li-men yehvâhu

Fî cinhi zalâm

Hel yefturu 'indehu yukabbilu fâhu⁴

Em savme tamâm

El-cevâb

Yâ sâ'ile men yufakkahu fî-fetvâhu

Eş-şer'u fesîh

İsma' bi-makâlinâ ve'ttebi' ma'nâhu

İn kâne melîh

Lâ yefturu 'indemâ yukabbilu fâhu

Es-savmu fasîh

Kalıp: *mef'ûlü mefâ'ilün mefâ'ilün fa' / mef'ûlü fe'ûl*

Kafiye örgüsü: AbAbAbAb AcAcAc

Fetvâ:

Bu Ramazan ve hepimiz oruç sebebiyle ondan korkarız. Ey fakîh, onun fetvâsında görüşün nedir ki, sözü acele söyle. Gece karanlığında kendisine isteklenen birisini kucaklayarak geceleyen kişi, onun ağzını öptüğünde orucu bozulur mu (orucunu bozar mı), yoksa oruç tamam (sağlam)mıdır?

Cevap:

Ey, (sualinin) fetvasında şer'in geniş hükmünü anlamak isteyen? Sözümlü dinle ve güzel gelirse anlamına uy. Ağzını öptüğünde orucu bozulmaz, oruç sağlamdır.

³ Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK, 03 Gedik 18002, Mecmûa-i Mesâil-i Fıkhiyye, vrk. 35a. Bu fetvâ, Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin fetvâlarının toplandığı bir mecmuada yer almakta olup Ebussuûd Efendi'ye ait olması da muhtemel olsa da altında imza olmadığından kesin hüküm verilememektedir.

⁴ *Hel yuftaru* (oruç bozulur mu?) ve *yukabbil* (öptüğünde) diye de okunabilir; ancak, metinde hareke olmadığından fâil şeklini esas alarak *hel yefturu* ve *yukabbil* okunuşlarını tercih ettik.

Rubâi-Müstezâd Şeklinde Yazılmış Arapça Bir Manzum Fetvâ

Manzum çeviri:

El-fetvâ

İşte Ramazan ve biz korkarız ondan - Oruçtan ötürü

Ey fakih ne dersin bunun fetvasına - Acilen bir cevap

Kendisini arzulayana sarılsa kişi - Bir gece yarısında

*Öptüğünde dudaklarından orucu bozulur mu - Yoksa tamam mıdır
orucu?*

El-cevâb

Ey bunun fetvasını açıklayana soran kişi! - Hüküm geniştir,

Sözümüzü dinle ve manasına uy -(öptüğün) güzelse eğer

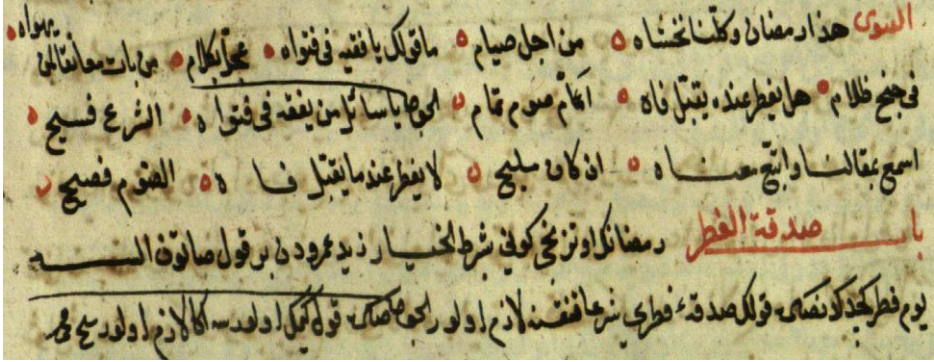
Öptüğünde dudaklarından bozulmaz orucun - Oruç sağlamdır

Değerlendirme

Bu fetvânın kayıtlı bulunduğu, Velî bin Yûsuf adlı kişi tarafından düzenlenmiş 111 varaklık mecmuanın büyük kısmında Şeyhülislam Ebussuûd Efendi'nin fetvâları bulunmaktadır. Rubai-müstezad şeklinde yazılmış olan yukarıdaki manzum fetvâda, bir kişinin gece karanlığında uyurken, habersiz biçimde, yanında uyuyanın (zamire göre erkek) ağzını öptüğünde orucun bozulup bozulmayacağı sorulmuştur. Verilen cevapta ise, orucun bozulmayıp tamam, yani sağlam olduğu bildirilmiştir. Böyle bir fetvânın bu şekil ve muhtevada sorulması dikkat çekicidir. Zira, bu fetvânın bulunduğu mecmuada oruçla ilgili daha başka birçok fetvâ bulunmakta ve böylesine uç konulara rastlanmamakta, bu fetvâların hepsinde Ebussuûd Efendi'nin imzası bulunmaktadır. Böyleyken bu fetvânın imzasız biçimde araya sıkıştırılmış olması ve üslupça da Ebussuûd Efendi'ye çok uzak bulunması ona aidiyetini neredeyse imkansız kılmaktadır. Bize göre, şekil ve muhtevaca ekstrem olan böyle bir fetvâ, mecmuayı derleyence başka bir kaynaktan aktarılmış ya da bizzat kendisince yazılmış olmalıdır. Bu durumda da nereden alındığı belirtilmeliydi. Böyle olmadığına göre, kaynağı belirsiz böyle bir fetvâ, konusu ve nazım şekline bir öykünme ürünü veya çeşni olmak için araya kaydedilmiş bir fetvâ olarak kabul edilebilir. Aykırı ve ekstrem konuları bütün fetvâ derlemelerinde görmek mümkün ise de, bu fetvâ gibi hem nazım şekli, hem de konusu bakımından farklı ve uç olanlar nadiren görülmektedir. Öte yandan, fetvâ kitaplarında hayali ve mübalağalı konuların çok sık sorulduğu, bunların cevaplarının ise ciddî ve soran kişiyi iğneleyici bir üslupta bulunduğu

dikkati çekmektedir. Oysa yukarıdaki fetvânın cevabında böyle bir üslup yoktur.

Arapça rubai-müstezad manzum fetvâ (Afyon Gedik Ahmet Paşa İHK, 03 Gedik 18002, vrk. 35a.)

KAYNAKÇA

Atar, Fahrettin (1991), *İslâm Adliye Teşkilâtı*, Diyanet İşleri Bşk. Yayınları, Ankara.

Atar, Fahrettin, (1995), *Fetvâ*, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, İstanbul.

Erdoğan, Mehtap (2009), “Ali Ferruh’un Şâyân Adlı Eseri ve Bu Eser İçerisinde Yer Alan Terci-i Bend-

Müstezad Nazım Şekliyle Yazdığı Bir Manzumesi”, *Turkish Studies*, 4/8, Fall, s.1190-1211

İpşirli, Mehmet (1994), *Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı*, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,

C.I, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul.

Kılıç, Filiz (2006), *Müstezad*, Diyanet İslâm Ansiklopedisi, C.32, s.148-149.

Osmanlı Kanunnâmeleri (1331), Milli Tetebbular Mecmuası (MTM) I (3): 495-544.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1984), *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, TTK, Ankara.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, TTK, Ankara.

Rubâi-Mütezâd Şeklinde Yazılmış Arapça Bir Manzum Fetvâ

Yakut, Esra (2003,), “II. Meşrutiyet Döneminde Müftülerle İlgili Gerçekleştirilen Hukukî Düzenlemeler”,
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3/1.